Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

## Komentar o “Slovu o čovjeku”

Marko Vešović

Uvodni ciklus u Kamenom spavaču sastoji se od pet pjesama pod skupnim naslovom Slovo o čovjeku, ali, pošto se u svakoj od njih istim postupkom raspredaju isti motivi, možemo ih čitati i kao jednu pjesmu u pet odjeljaka.

Ključ ovih stihova [iz “Prvog” slova] krije se u igri trpnih glagolskih pridjeva koja se produžuje i u sljedeća četiri «slova» kao temeljni književni postupak ovog ciklusa/pjesme. Dizdar kuša da «otkameni» bosanskog krstjanina, jeretika, bogumila – zovi ga kako hoćeš – da ga vrati u život, da prene kreativne sile u tekstovima koje nam je ostavio (riječ «tekst» ovdje ima značenje koje joj daje moderna semiotika: tekst je i reljef sa stećka). Stoga su jezičke igre u Kamenom spavaču, pa i u Slovu o čovjeku, veoma važno pjesničko oruđe: rasplesanim leksemima prizvano je, ponovo dozvano u postojanje, cijelo jedno osjećanje svijeta i čovjekova položaja u njemu.

Parovi trpnih pridjeva: »satvoren»-«zatvoren» u prvoj, «zatvoren»-«zarobljen« u drugoj, i «zarobljen»-«zdrobljen» u trećoj strofi, snažno ozvučuju pjesmu, precizno raščlanjuju njenu strukturu, ali joj daju i jedinstvo, jer svaka sljedeća strofa počinje odjekom iz prethodne, a njihovo ulančavanje neće, razumije se, svi čitaoci doživjeti na isti način, ali čini se neizbježnom sugestija sindžira sazdanog od različitih beočuga neslobode. Jer jedno je biti «zatvoren u koži», što priziva govorni obrt «iz ove se kože nikud ne može», a drugo je biti «zatvoren u mozak», to jest u vlastiti način mišljenja koji je naša samica, pomalo kao u Eliota. I nije isto biti «zarobljen u srce» i biti «zarobljen u meso»: prvo govori o robovanju strastima (rečeno po starinski) a drugo o nebeskom koje tamnuje u zemnom, o besmrtnoj duši u smrtnom mesu – što je bilo temelj vjere bosanskog krstjanina.

Pali anđeo je, uza sve, «zdrobljen u te kosti» zato što se njegova zemna avantura svodi na šaku kostiju: u suočenju s njima, cjelovitost čovjekovog bića, koja se činila očita za njegovog života, pokazuje se prividnom. To nije sve. Mnogi narodi vjerovali su da duša boravi u kostima, a trag te vjere čuva se u jednoj zakletvi na našem jeziku: «Tako mi se ne skamenio duh u kostima». To jest, čovjek je, kao pali anđeo, nastao tako što je Bog cjelovitu i besmrtnu dušu, za kaznu, razdrobio u smrtne kosti. Smrt otkriva našu «zdrobljenost», bit našeg bića je u toj razbijenosti.

Parovi trpnih pridjeva, koji su i unutrašnje rime, zatvaraju se u neku vrstu prstenova, i ne možemo ih ne doživjeti – da promijenimo metaforu – kao gvozdene obruče oko

čovjekove egzistencije, na filozofskom planu definišu trpni oblik opstanka. To jest, čovjek nije subjekat postojanja nego se na njemu, kao na objektu, postojanje vrši. Taj i takav čovjek sanja «da se nebo vrati i umnoži». Ovdje je, odmah se uočava, pjesnik obrnuo perspektivu: čovjek, kao pali anđeo, trebalo bi da se vrati nebu, a ne da se nebo vrati njemu, ali, očito, iz čovjeka definisanog kao trpno biće na kome se vrši život, ne potiče akcija čak ni u snu, zato je nebo postalo brijeg koji se približava Muhamedu, a ne Muhamed brijegu, da okrenemo staru poslovicu.

Šta znači san da se nebo «umnoži?» U pomoć nam priskače obrt iz svakodnevnog jezika: «on je na devetom nebu». Dizdar oživljuje srednjevjekovnu ideju o devet neba: pali anđeo, koji pamti svoj prvi svijet, sanja da mu se vrati izvorni model tog svijeta. Ukratko, čovjek kao biće koje trpi život, biće čije je postojanje uobručeno neslobodama poteklim iz njegove tjelesnosti, ne može čak ni sanjati da se vrati negdašnjem blaženstvu, zapravo svojoj kući, nego jedino da se njemu vrati ta kuća u svom prvotnom obliku.

Dizdarev junak «u toj tamoj jami vječno sanja sunce». Kojoj «jami»? Očito, radi se o materijalnom svijetu kao jami u koju je čovjek bačen po kazni. Ali «tamna jama» može biti i njegovo tijelo o kojem se u cijeloj pjesmi iscrpno govori. Snaga ovog stiha temelji se na dvosmislici: «tamna jama» je metafora koja izjedna hvata i svijet i tijelo, riječ je o dvostrukom snu, jer drukčije se sanja sunce u jami svijeta, a drukčije u jami tijela.

Prve dvije strofe sastoje se od tvrdnji, a u poenti pitanje otvara pjesmu ka beskraju koji daje pravu mjeru ljudskom biću. To nije jedina promjena. U prve dvije strofe ponavlja se drugo lice jednine (»sanjaš») koje se može čitati kao obraćanje čovjeku uopšte, i kao pjesnikovo obraćanje sebi. U trećoj strofi javlja se treće lice jednine (»premosti»), čemu je možda kumovala rima: pjesnik je htio izbjeći «nečistu» rimu «kosti»-«premostiš», ali je očito da književne konvencije majstoru nisu prepreke koje savladava već pomoćnici da se potpunije izrazi.

Treće lice jednine znači promjenu stajne tačke, sagledavanje čovjeka iz novog ugla: u prve dvije strofe, pjesnik mu se obraća prisno, gleda ga izbliza, zaviruje mu u mozak, u srce, u meso, u kosti, u snove, a u završnoj strofi taj isti čovjek je, gledan iz daljine, upitnom rečenicom smješten u kosmos: »Prostor taj do neba / Kako da premosti?»

Ovi stihovi, otvarajući bezmjerje, ukidaju čovjekovo ropstvo, precrtavaju sve oblike njegove neslobode. Ljudska težnja «da premosti» «prostor taj do neba» znači posezanje za nemogućim. U lancima si, a stremiš u nedosežni beskraj. I u tome je bit čovjekova. Nešto kao u pjesmi Modra rijeka: «valja nama preko rijeke»! Preko one rijeke koja «sto godina široka je / tisuć ljeta duboka je», uz to teče «iza uma, iza Boga», pa ipak moramo je preći, nema nam druge. Dizdarevo pitanje kazuje jednu nemogućnost (kako da premosti? nikako!) i opire se toj nemogućnosti, odbija da na nju pristane: treće lice, kojim je kazano to opiranje i nepristajanje, puti ka pjesnikovoj zagledanosti preko čovjekove glave, preko njegovih stvarnih mogućnosti, njegovog ropstva, u beskraj. [. . .]

[O "Trećem" slovu]: U bilješci uz sintagmu »otrgnut od neba» Dizdar kaže: «Čovjek bačen s neba na zemlju; čovjek kao pali anđeo, zarobljen u ljudskom tijelu ('inclusi in corpore') u stalnoj težnji da se oslobodi nametnutih okova što su uslovljeni tijelom».

Potom u zagradi navodi djela koja treba «vidjeti i konsultirati»: Bogumilske legende, Vjersko učenje bosanske crkve, Dualizam u istoriji filozofije i religije, i Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima. Signali koje nam ta bilješka daje važni su za razumijevanje Slova o čovjeku, jer ovaj ciklus/pjesma ispisan/a je, kao palimpsest, preko vjerskog učenja bosanskih krstjana bez kojeg se bit Dizdareve vizije ne može razumjeti kako valja. To što je Slovo o čovjeku stavljeno na početak Kamenog spavača kazuje razne stvari, a ponajpije da je bit ove knjige u susretu, ukrštaju, dijalogu moderne i srednjevjekovne svijesti.

Prvi distih temelji se na jezičkom obrtu «biti od kosti i mesa» kojim se, u svakodnevnom govoru, definiše tjelesni osnov ljudskog bića. Drama ljudskog postojanja nije tek u trvenju između duha i tijela, jer se i u potonjem zbiva čegrst kazana čudnim futurom: »pa će… bosti». Šta on znači? Kad su Adam i Eva, kao žrtve zmijine reklame, zgriješili u Raju, Bog je svoje sankcije formulisao u futuru: «tebi ću mnogo muka zadati, s mukama ćeš djecu rađati», kaže Evi. «Mukom ćeš se od nje (zemlje) hraniti dovijeka», «trnje i korov će ti rađati, a ti ćeš jesti zelje poljsko», «sa znojem lica svoga ješćeš hljeb», veli Adamu. Zato je Dizdarev futur tako sugestivan. Kao da je tvorac kazao palom anđelu: oblačim te u meso i kosti, «pa će tvoje kosti tvoje meso bosti», kako ne bi zaboravio da si u kažnjeničkoj uniformi.

Hljeb i vino ne govore samo o čovjekovoj zemaljskoj gladi i žeđi: pošto se radi o biću «otrgutom od neba», očito je da se preko hljeba i vina uspostavlja veza s tim nebom. Ali, mjesto hljeba, ima samo kamena, a mjesto vina – samo dima. Taj kamen, pomalo i hercegovački (možda i kamen pod koji se liježe, zato ga «ima svima»), jalovo je tle koje ne rađa hljeb, a fukcioniše u paru sa dimom. Jer čovjek je samo dim, sve je njegovo dim, sve je na svijetu dim, što je vrlo neutješna vizija postojanja: svud kamen, trajno jalov, i dim, još «trajnije» prolazan.

Završni distih temelji se na onoj biblijskoj: «Nek tvoja desna ne zna šta čini lijeva». U Dizdara su, međutim, lijeva i desna zakrvljene, čak jedna nije čovjekova, ne znamo koja, što unosi misterij u čovjeka: obje konkurišu za titulu tuđe ruke! Zanimljiv je i glagol «pobije»: u običnom govoru, ruka ruku može ubiti, a ne pobiti. Pjesnik krši jednu jezičku zabranu na kombinovanje, s brojem «jedna» spreže glagol «pobiti» koji ide uz množinu, čime stvara nov preliv smisla: čegrst je prenesena na višu ravan. Prilagođavajući se kontekstu, riječ «pobije» pomjerila je značenje: sukob postaje i duhovni, takoreći filozofski duel u kojem protivnici jedan drugog pobijaju.

© 2007 Marko Vešović

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.